proLékaře.cz | 13.11.2026

Medicína na sklonku stredoveku

Andrea Bukovská[1,2]

[1] Nemocničná lekáreň UN, Martin, vedúca PharmDr. Eva Grozmanová
[2] Diabetologické edukačné centrum I. internej kliniky JLF UK a UN, Martin, prednosta prof. MUDr. Marián Mokáň, DrSc., FRCP Edin

Vedomosti stredovekých lekárov významne formovali aj vtedajšie poznatky z anatómie. Hoci verejné pitvy boli cirkvou zakázané, už v roku 1302 sa na najstaršej univerzite na svete založenej v roku 1088 v talianskom Bologni uskutočnila prvá súdno-lekárska pitva, ktorú nariadil prokurátor z dôvodu sporného potvrdenia otravy.

Návrat k verejným pitvám zaviedol taliansky anatóm, lekár, profesor chirurgie a učiteľ **Mundinus** (Mondino de Luzzi, 1270–1326). V roku 1316 napísal prvú modernú a na dlhé roky univerzitou v talianskej Padove jedinú odporúčanú učebnicu anatómie *Anatomia corporis humani*. O jej kvalite svedčí aj to, že počas 250 rokov vyšla vo viac ako štyridsiatich vydaniach. Jasne a stručne v nej stanovil pracovné postupy pri realizácii pitvy s väčším dôrazom na anatómiu ako na chirurgiu a patológiu. Hoci sa často odvolával na vlastné pozorovania, na mnohých miestach postavil komentáre na nesprávnych tvrdeniach Hippokrata a Claudia Galena. Popísal aj pankreas, ale objavil a podrobnejšie sa venoval popisu pankreatického vývodu. Priniesol nové poznatky nielen o anatómii močového mechúra, ale aj zväčšení maternice počas menštruácie a tehotenstva.

Najznámejší humanista, lekár, profesor na univerzite v talianských mestách Ferrara a Padova a uznávaný vedec **Giovanni Michele Savonarola** (1384–1462) patril k plodným spisovateľom. Jeho najvýznamnejšia kniha *Pratica Maior (Pratica de aegritudinibus a capite usque ad pedes)* obsahovala všetky vtedajšie vedomosti z medicíny. Obohatená bola zaujímavými zisteniami, ktoré vyplývali z praktickej skúsenosti. V súvislosti s cukrovkou popísal pacienta, ktorý vymočil až 24 litrov moču za hodinu. Ďalšia významná kniha *De regimine pregnantibus et noviter natorum usque ad septennium* predstavovala jednu z prvých vedeckých pediatrických štúdií zameraných na komplexnú starostlivosť o dieťa. S príchodom tlače sa jeho práce opakovane dostávali do obehu a mali významný vplyv na tvorbu názorov až do polovice 16. storočia.

Stredoveká medicína v arabských krajinách vychádzala z poznatkov antickej medicíny. Akceptovala hygienické príkazy Koránu ako svätej knihy islamu s etickými, kultovými, náboženskými a právnymi pravidlami konania, ktoré uznávajú rovnosť všetkých veriacich pred Alahom. Tým, že preferovala kúpele a starostlivosť pre všetkých potrebných, bola na relatívne dobrej úrovni. Prekladmi kníh z arabčiny do latinčiny sa poznatky arabskej medicíny aplikovali v európskom priestore a poznatky európskej medicíny v arabskom priestore. Arabská medicína prevzala štýl byzantských nemocníc s tým, že v každej arabskej nemocnici boli na rozdiel od európskej aj lekári.

Na stredovekú medicínu v európskych krajinách mala najväčší vplyv katolícka cirkev. Od jej názorov a presvedčenia sa odvíjalo aj stredoveké chápanie choroby, ktorá bola považovaná buď za dar od Boha, aby si chorý mohol odpykať svoj trest, alebo neskôr v čase morových epidémií ako trest od Boha. Katolícki kňazi a mnísi, ktorí ako jediní vedeli čítať a písať, prekladali, prepisovali a študovali knihy antických a arabských lekárov. Z medicíny však úplne vylúčili chirurgiu, ktorú praktizovali iba holiči, kaderníci, liečitelia a ránhojiči. Uznávali učenie Avicenna a Claudia Galena.

Stredoveká medicína využívala nielen astrológiu, horoskopy, modlitby, povery, vyháňanie démonov a zariekanie, ale aj klystíry, laxatíva, púšťanie žilou a zázračné elixíry vyrobené z kovov, rastlín a živočíchov. Od lekárov neboli očakávané žiadne zázraky. Zaujímali sa nielen o botaniku, farmakológiu, galeniku a mágiu, ale aj o kvalitu ovzdušia a životného prostredia. Infikované rany drénovali tenkým steblom *trste obyčajnej* znamej aj ako rákos *(Phragmites communis)*, vypaľovali žeravým železom *(ferrum)* a prikladali na ne hlinu alebo prach z ropuchy obyčajnej *(Bufo bufo)*. Krvácanie zastavovali kombináciou kadidla a vaječného bielka. Pomliaždeniny liečili horúcim cestom z pomletej fazule obyčajnej *(Phaseolus vulgaris)* a gáfru *(Cinnamomum camphora)*. Lokálne aplikovali špeciálne obklady z medu, octu, oleja, piva, vína, ale aj moču, ktorými často dosahovali nielen analgetický, ale aj preventívny a regeneračný účinok. Neoddeliteľnou súčasťou stredovekej medicíny bolo aj poradenstvo o dietetike a životospráve.

Názory na stredovekú medicínu sú plné kontrastov. Na jednej strane to nebola odborná medicína, ale na druhej strane bola založená na celostnom holistickom princípe. Stredovekí lekári sa stretávali so širokým spektrom pacientov, na ktorých vždy pozerali celostne. Chorobu vysvetľovali ako porušenie rovnováhy štyroch základných telesných tekutín krv *(sanguis)*, hlien *(flegma)*, žlč *(cholé)* a čierna žlč *(melanos cholé)*, ktoré ovplyvňujú temperament. Zdravie dosahovali udržiavaním rovnováhy a temperamentu, ktorý závisel od prevažujúcej telesnej tekutiny.

proLékaře.cz | 13.11.2026

Literatúra

Mokáň M, Martinka E, Galajda P et al. Diabetes mellitus a vybrané metabolické ochorenia. P+M; Turany: 2008. 1003s. ISBN 978–80–969713–9-8.

Savona-Ventura C, Mogensen CE. History of Diabetes Mellitus. Elsevier Masson: Issy-les-Moulineaux Cedex 2009. 89s. ISBN 978–22–947–0990–6.

Švejnoha J. Vítězové nad cukrovkou. GEUM: Semily 1998. 98s. ISBN 80–86256–00–6.

Mgr. Andrea Bukovská
✉ **bukovska@unm.sk**
edukátor klientov s diabetes mellitus

Nemocničná lekáreň UN, Martin
Diabetologické edukačné centrum I. internej kliniky JLF UK a UN, Martin
www.unm.sk

Doručené do redakcie 9. 2. 2015